

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Другі читання
пам'яті
Костянтина Івановича
Рубинського

Харків 1999

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ДРУГІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ
КОСТЯНТИНА ІВАНОВИЧА
РУБІНСЬКОГО

Харків 1999

Другі читання пам'яті Костянтина Івановича
Рубинського / ЦНБ ХДУ; Укладач: Н.М.Березюк; Відп.
ред.: С.Б.Глибицька. - Х., 1999. - 45 с.

Науковий редактор: перший проректор ХДУ, канд. екон.
наук., доц. В.В.Александров

Рецензент: О.П.Щербініна

Відкриття читань

Е.В.Балла,
директор ЦНБ

Шановні колеги, гості!

Перш за все, дозвольте сердечно вітати всіх присутніх: фахівців наукової бібліотеки і вузівських бібліотек міста, вчених і науковців нашого університету і Харківського державного інституту культури в стінах цього читального залу, який носить ім'я колишнього директора бібліотеки університету, видатного українського бібліотекознавця Костянтина Івановича Рубинського.

На жаль, у зв'язку з хворобою сьогодні з нами не може бути дочка К.І.Рубинського - Антоніна Костянтинівна, але мені дуже приємно представити вам правнука Костянтина Івановича - заслуженого артиста України, актора Харківського театру ляльок Олексія Юрійовича Рубинського.

Наукові читання пам'яті вченого-бібліотекознавця, який все життя віддав науковій бібліотеці університету, стали вже традицією, подією в громадському житті нашого університету. Перші читання відбулися у лютому 1995р., і сьогодні ми зібралися вдруге, щоб відзначити 137-му річницю з дня народження К.І.Рубинського, зробити деякі підсумки діяльності наукової бібліотеки у цей складний період, а також простежити хід історико-бібліотекознавчих досліджень, пов'язаних з творчим доробком К.І.Рубинського.

Попри всі негаразди сьогодення найстаріша університетська бібліотека України продовжує велику роботу, пов'язану із забезпеченням наукових досліджень учбового процесу в університеті. Бібліотека в останні роки з успіхом веде пошук шляхів використання нових інформаційних технологій з метою оптимізації основних напрямків своєї діяльності. Рада університету, підтримуючи розвиток бібліотекознавчої, бібліографічної, практичної діяльності наукової бібліотеки, заснувала премію імені К.І.Рубинського, якою нагороджуються її фахівці, а також вчені університету. Сьогодні будуть оголошені прізвища лауреатів цієї премії 1997 року. Дозвольте мені відкрити II наукові читання пам'яті К.І.Рубинського і надати слово заступнику проректора ХДУ, доценту С.І.Посохову.

С.І.Посохов

канд. іст. наук, доц. ХДУ

Шановні колеги, друзі!

Я радий вітати Вас в цьому залі з нагоди проведення тепер вже традиційних читань пам'яті К.І.Рубинського. Організація таких зустрічей свідчить про те, що наша бібліотека - це не тільки учбово-допоміжний заклад, але і науковий, що вона зберігає найкращі університетські традиції.

Наука неможлива без книг і бібліотеки, як скарбниці знань. Сьогодні цілком актуально звучать слова, сказані англійським поетом і вченим кінця XVII - початку XVIII ст. Джозефом Аддісоном: «Книги - это имущество, завещаемое умом человечеству, предназначенное для передачи

из поколения в поколение, на пользу тем, которые со временем родятся».

Втім до книги причетен не тільки автор і читач, але і бібліотекар. І роль останнього не менш важлива. Необхідно сказати, що попри всі труднощі ЦНБ ХДУ йде слідом за часом: активно використовуються системи «Інтернет» і «Лібер», сучасна оргтехніка і таке інше. Мені добре відома плідна діяльність співробітників довідково-бібліографічного відділу, цінні знахідки бібліотекарів відділу рідкісної книги і стародруків. Безперечно, бібліотека нашого університету зберігає значення бібліотеки всеукраїнського рівня.

Труднощів і проблем багато: як зберігти і поповнити наше книжкове зібрання, зберегти кваліфіковані кадри, знайти гроші на ремонт приміщень і обладнання.

І все ж, я дозволяю собі висловити надію, що ми збережемо бібліотеку та її безцінні скарби, поповнимо її новими виданнями, вийдемо на нові рубежі бібліотечної справи. Ми розуміємо, що без бібліотеки відповідного рівня Харківський університет просто немислимий. Бажаю плідної роботи учасникам Других читань пам'яті одного з видатних вихованців Харківського університету, фундатора українського бібліотекознавства К.І.Рубинського, здоров'я та успіхів всім, хто зібрався.

В.О.Мільман,
канд. пед. наук,
доц. Харківської державної
академії культури

Внесок К.І.Рубинського у вітчизняне
бібліотекознавство

Історія науки має чимало прикладів, коли визнання вкладу в її розвиток тієї чи іншої особи здійснюється несвоєчасно. В бібліотекознавстві - це постать Костянтина Івановича Рубинського. Він був широко відомим у бібліотечній сфері на початку ХХ ст., коли наполегливо вивчав вітчизняний і закордонний досвід, про що повідомляв у виступах та публікаціях, був представником України на I Загальноросійському бібліотечному з'їзді, брав участь у роботі Товариства Бібліотекознавства тощо. Але починаючи з 1920 р. його ім'я майже не згадується. І лише у 80-ті рр. після публікації у часопису «Библиотекарь» фрагментів лекції К.І.Рубинського «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекведения»¹ ця постать знову привертає увагу фахівців. Це не випадково.

У другій половині нашого сторіччя пильну увагу вітчизняних фахівців привертає проблема - бібліотекознавство як наука. Звернення до цієї проблеми стало логічним наслідком накопичених

¹ Зап. Харьк. ун-та. - 1910. - Кн. 1, ч. неофиц. - С. 65-96.

знань про бібліотечну діяльність, що обумовило інтегративні зміни у самому процесі пізнання бібліотечної справи як соціального явища і посилило

гносеологічний аспект у бібліотекознавстві.

Особливу увагу дослідників привертають такі загальнотеоретичні питання, як уточнення змісту науки, уніфікація понятійного апарату, предмет і об'єкт бібліотекознавства, принципи та функції бібліотек в сучасному суспільстві тощо. Однак повно дослідити і дати глибокий аналіз сучасного стану загальнотеоретичної проблематики без урахування історичного досвіду неможливо. У бібліотекознавстві, особливо в Україні, гостро відчувається потреба в пізнанні історичних витоків і інтерпретації їх місця в системі розвитку науки. Внесок фахівців України у становлення та розвиток бібліотекознавства як науки майже не вивчений. Тому перший крок - з'ясування окремих постатей, що досліджували зазначену проблему, аналіз їхніх поглядів і визначення вкладу в науку.

Одним з перших бібліотекознавців в Україні, який звернувся до складних питань науки, був К.І.Рубинський. Свої погляди на проблему він виклав у названій лекції. Навіть якби він більше нічого не друкував, його, безумовно, слід вважати фундатором бібліотечної думки в Україні. З'ясувати внесок К.І.Рубинського в розвиток науки без аналізу розуміння бібліотекознавства на початку ХХ сторіччя неможливо. Тому доцільно розглянути деякі напрями розробки цієї проблеми.

Термін «бібліотекознавство» в Росії був відомий і використовувався ще у ХІХст. На початку нашого сторіччя було декілька його визначень у

енциклопедіях, словниках, рецензіях на закордонні видання, посібниках з бібліотечної справи. В більшості з них бібліотекознавство визначалося як сукупність правил, що стосуються устрою та управління бібліотеки. Правила ці, головним чином, розроблялися для окремих бібліотек, бо, за висловом К.І.Рубинського, «библиотекарь знал только свою библиотеку»¹

Інтерес до терміну і потреба його уточнення значно зросла після публікації в Росії книжки Ф.Ейхлера «Библиотековедение высшего порядка и его отношение к методам научного познания и преподавания»². Автор розумів, що бібліотекознавство вийшло за межі науки, яка займається лише зберіганням книжок. Він намагався обґрунтувати його як науку «высшего порядка», завдання якої є «исследование литературных памятников, условий и истории их возникновения, распространения и эксплуатации», а, відповідно, об'єктом такої науки може бути лише книга. Визнання такого об'єкту вимагало від бібліотекознавства вивчення не лише проблем, що стосувалися роботи бібліотек з книгою, але й усієї сфери видання, розповсюдження та використання книги.

¹Рубинский К.И. История русской библиотеки в дореволюционное время: Очерки. - Х., [1925-1926]. - С.185.

²Эйхлер Ф. Библиотековедение высшего порядка и его отношение к методам научного познания и преподавания. - СПб., 1913. - С.16.

Безумовно, це було значно ширше, ніж сам термін.

З цією точкою зору не погодились фахівці російської школи бібліотекознавства. П.М.Богданов, Л.Б.Хавкіна та інші вважали, що бібліотекознавство являє собою комплекс знань, що необхідні для доцільної організації бібліотеки. Об'єктом такої науки може бути лише бібліотека, а предметом - вивчення тих умов, за яких вони (бібліотеки) мали б змогу безперешкодно розвивати свою діяльність і служити цілям науки і освіти. Таке розуміння вихідних положень науки обумовлювало її відокремленість від інших наук про книгу (книгознавство, бібліографія та ін.) і давало можливість розробки бібліотекознавства як самостійної науки. Але поряд з цим - позитивним визнанням бібліотеки як об'єкта науки, з'ясувалося, що виділення закладу як об'єкта, навіть коли цей заклад являє собою соціальний інститут, обмежує науку розробкою технології, не дає змоги з'ясувати суспільну значущість явища, сформулювати закони його існування. Між тим, обов'язковим атрибутом науки є визначення законів та закономірностей функціонування явища чи процесу, принципів його розвитку. Якщо наука займається не лише правилами організації закладу, але й суспільними проблемами явища, реалізує цей заклад, вона виходить за межі свого об'єкта. Не випадково школа як заклад не являє собою об'єкт науки педагогіки.

Цю суперечність і обмеженість науки бібліотекознавства при визначенні бібліотеки як об'єкта прозорливо передбачав К.І.Рубинський. В складній ситуації він зробив спробу визначити свою

позицію з цього питання. В лекції «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекосведения» К.І.Рубинський розробив ряд важливих положень, які змінювали позиції бібліотекознавства як самостійної науки. Він відійшов від традиційного розуміння бібліотекознавства як утилітарної науки і зробив спробу розглянути її в контексті соціальної науки. Це стосувалося самої дефініції «бібліотекознавство», визначення його завдань, об'єкта та предмета дослідження. Щодо завдання бібліотекознавства як науки, то К.І.Рубинський зазначав, що ним «является не только выработать наилучшие способы распространения знаний путем предоставления в пользование собираемых с этой целью книг, не только изучение механизма библиотек, но и исследование значения библиотек как фактора культуры... исследование причин, как задерживающих функционирование его, так и способствующих его деятельности в связи с общими условиями жизни в различные времена и у разных народов...». На його думку, на початку сторіччя «библиотековедение, имеющее предметом всестороннее изучение библиотечного дела, не везде признается наукой». (Підкреслено нами - В.М.).¹

Розглядаючи питання про вивчення бібліотекознавства в університетах на рівні наукової дисципліни, К.І.Рубинський заперечував проти тлумачення його лише як «сукупності правил». Він обстоював таку науку, за допомогою якої «должны быть открыты законы, обуславливающие

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1, ч.неофиц. - С.86.

правильное и прогрессивное действие важного фактора культуры»¹. «Так как не только популяризация знаний, но и движение науки затрудняется недостатками в деятельности библиотек, - наголошував К.І.Рубинський, - то изучение законов этой деятельности составляет предмет учения о библиотеке, которое признает библиотеку организмом, подчиняющимся общим законам жизни»².

У лекції «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекведения» К.І.Рубинський показав науковий потенціал бібліотекознавства, його суспільну значимість як самостійної наукової дисципліни. На його думку: «Поставленная на широких основаниях наука библиотекведение, вместе со вспомогательной наукой библиографией, должна представлять не узкоспециальный характер. Должна иметь своей задачей не одну подготовку библиотечного персонала ... разработка этой науки ... должна иметь целью изучение всех вопросов библиотечного дела...»³. Таким чином, К.І.Рубинський чітко визначив своє розуміння об'єкта та предмета бібліотекознавства як науки. Об'єкт - бібліотечна справа, предмет - закони її розвитку.

Такий підхід був новим і не втратив свого значення до наших днів. Слід зазначити, що К.І.Рубинський не був поодиноким у цьому питанні. Його підтримали й інші фахівці, про що свідчать висловлювання на Першому загальноросійському

¹ Там же. - С. 89.

² Там же.

³ Там же. - С.91.

бібліотечному з'їзді (1911р.). Визначення бібліотечної справи як об'єкта дослідження поширює можливості розвитку бібліотекознавства як суспільної науки, передбачає оцінку цього явища не лише з точки зору суспільної значимості, але й дає змогу з'ясувати закони його розвитку, які становлять обов'язковий елемент науки.

Визначення К.І.Рубинським бібліотекознавства як науки, яка вивчає не лише правила організації роботи бібліотеки, а, насамперед, бібліотечну справу як феномен культури, як визначне суспільне явище, підтверджує і те, що в своїх дослідженнях К.І.Рубинський використовував принцип історизму. В історії він бачив найважливішу умову відкриття законів бібліотечної справи. По суті, вперше в лекції К.І.Рубинського бібліотекознавство розглядалося як частина культури народу, підкреслювався зв'язок і залежність бібліотечної справи від політичних умов у державі. В лекції ця проблема означена, фрагментарно розглянуті з цієї точки зору окремі питання. Задум історичного аналізу бібліотечної справи в Росії він намагався реалізувати у великій роботі «История русской библиотеки в дореволюционное время: Очерки», яка, на жаль, не була завершена у зв'язку з трагічною загибеллю автора. Рукопис її зберігається у рукописному фонді ЦНБ ХДУ.

Звернувшись до найскладнішої проблеми - визначення бібліотекознавства як самостійної науки, К.І.Рубинський не міг залишити без уваги і питання про її структуру та зміст. У той час, коли він зайнявся проблемою бібліотекознавства, в структурі цієї науки виділялося дві складових: бібліотекономія (практичне бібліотекознавство) та бібліотекографія

(теоретичне бібліотекознавство). З погляду сучасного наукознавства такий підхід не може бути визнаний науково обґрунтованим. Відомо, що функція науки - вироблення та теоретична систематизація знань про об'єктивно існуючу реальність. Якщо ми визнаємо, що бібліотекознавство - наука про бібліотечну справу, то все, що пов'язано з нею внаслідок накопиченого емпіричного матеріалу, вимагає вивчення, осмислення та узагальнення, що становить завдання теорії. Тобто бібліотекознавство є теорією бібліотечної справи. Інша річ, що теоретичні розробки стосуються як загальнобібліотекознавчих (об'єкт, предмет, закон тощо), так і конкретно бібліотекознавчих проблем (комплектування, обслуговування читачів тощо). На той час, коли звернувся до цієї проблеми К.І.Рубинський, йшло становлення бібліотекознавства як науки, поєднання прикладних та теоретичних розробок.

Ми не маємо матеріалів щодо ставлення К.І.Рубинського до такого розподілу науки, але, можливо, він у лекції тому і звернувся до теоретичного бібліотекознавства, що науку пов'язував насамперед з теорією. Визначаючи зміст теоретичного бібліотекознавства, лектор підкреслював соціальну спрямованість питань, що ним вивчаються. Він зазначав, що завдання бібліотекознавства як науки - не лише розробка правил користування бібліотекою і удосконалення її внутрішніх функцій, але й «исследование значения библиотеки как фактора культуры ... исследование причин как задерживающих функционирование его, так и способствующих его деятельности в связи с общими условиями жизни в различные времена и у

разных народов, исследование значения, которое имела библиотека не только для распространения знаний, но и для развития науки, составляя как бы базис науки»¹.

Новий підхід до бібліотекознавства як науки був безпосередньо пов'язаний із зміною соціальних функцій бібліотеки та їх розумінням в суспільстві. Ця проблема також вимагала теоретичного обґрунтування. К.І.Рубинський зробив певний внесок у розробку найскладнішої теоретичної проблеми. Слід зазначити, що в згаданій лекції він використовує термін «функції» в його сучасному розумінні, визначаючи соціальне призначення бібліотеки. В цей час фахівці вже достатньо чітко з'ясували, що бібліотека необхідна суспільству не лише як книгосховище, але і як заклад, який має займатися освітою народу. Ці погляди дуже чітко висловив К.І.Рубинський: «Первоначальное назначение библиотеки состояло лишь в собирании и хранении тех продуктов человеческой мысли, которые являлись в виде письменных памятников. Как важна была эта функция ее, понятно всякому ... но по мере того, как знание распространялось все шире и шире, захватывало все новые слои общества, выяснилась новая функция этого фактора: библиотека сделалась средством к развитию просвещения ...»². Не лише зміна функцій бібліотеки, але й їх осмислення, теоретичне

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1, ч.неофиц. - С. 86-87.

² Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1, ч.неофиц. - С. 65-96.

обґрунтування було важливою передумовою подальшого розвитку науки.

Розвиток науки - це завжди виникнення нових ідей, незвичайних поглядів на знайомі явища. Саме це збагачує і обумовлює життя наукової думки. Зі становленням і розвитком бібліотекознавства як науки пов'язано чимало відомих фахівцям прізвищ: Л.Б.Хавкіна, О.О.Покровський, М.О.Рубакін, Є.М.Мединський, П.М.Богданов та багато інших. Сьогодні бібліотечна громадськість повертає свій борг Костянтину Івановичу Рубинському, який на початку сторіччя звернувся до складних проблем бібліотекознавства: предмет, об'єкт, функції, структура науки. Ще й досі остаточно не вирішені питання. Вони й зараз викликають дискусії серед фахівців. Внесок, що зробив К.І.Рубинський в їх розробку, свідчить про неординарність його мислення, професійну обізнаність, творчий пошук людини, яка сприяла розвиткові бібліотекознавчої думки, становленню бібліотекознавства та його визнанню як самостійної науки.

Н.М.Березюк
головний
бібліограф ЦНБ

К.І.Рубинський і Перший Всеросійський з'їзд
з бібліотечної справи (1911р.)

Безправ'я біблотек народних і громадських, невизначенність становища бібліотек академічних, відсутність органів керівництва бібліотеками і системи підготовки бібліотечного персоналу,

розрізненість бібліотечних працівників - такий, в загальних рисах, стан російської бібліотечної справи на початку XX століття.

Вже на кінець XX століття бібліотекарі Росії, які одержали можливість ознайомитись зі станом бібліотечної справи за кордоном (Л.І.Калішевський, К.М.Дерунов, С.Д.Масловський, П.М.Богданов, К.І.Рубинський, Л.Б.Хавкіна та ін.), переконались в тому, що бібліотечна справа в Росії набагато відстає від країн Європи і США. Широке державне фінансування, авторитет професійних об'єднань бібліотекарів, існувавша вже тоді система підготовки фахівців, велика кількість спеціальних періодичних видань, бібліотечні з'їзди - все це свідчило про високий рівень розвитку бібліотекознавства в цих країнах.

У 80-90рр. XIX ст., всупереч всім труднощам, в Росії робляться спроби створити об'єднання бібліотекарів і бібліографів. Але ні Московське, ні Петербурзьке бібліотечне товариство (1889р.), діяльність яких носила здебільшого бібліографічне спрямування, не задовольняли нагальних потреб бібліотекарів. Започаткувала об'єднання російських бібліотекарів секція бібліотекознавства Петербурзького Російського бібліотечного товариства (1903р.), на базі якої у 1908р. було створено самостійне Товариство бібліотекознавства. Фундаторами цього першого бібліотечного об'єднання Росії були, головним чином, бібліотекарі академічних бібліотек Петербурга. В списку його керівного складу з самого початку існування - прізвище єдиного представника провінціального університету, бібліотекаря імп. Харківського університету Костянтина Івановича Рубинського,

який був його активним членом до 1915 року.

Вже через декілька місяців після створення Товариства бібліотекознавства, 22 листопада 1908р., Рубинський виступає на його засіданні з доповіддю «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас»¹. Доповідь була узагальненням досвіду роботи провідних бібліотек Росії і Західної Європи, з діяльністю яких він ознайомився за відрядженням університету у 1902, 1905рр. На цьому ж засіданні була створена комісія у справах академічних бібліотек (голова комісії Е.А.Вольтер - бібліотекар імп. Академії наук, СПб), до складу якої увійшов і Рубинський. У 1910р., на запрошення Товариства, К.І.Рубинський прочитав на його засіданні лекцію «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекосведения»². На цьому ж засіданні він докладно знайомить присутніх зі станом бібліотечної справи і розробкою питань бібліотекознавства в Німеччині.

Керівництво Товариства бібліотекознавства розуміє, що для об'єднання бібліотечних працівників необхідний друкований орган, який би висвітлював теоретичні і практичні питання бібліотекознавства. На кошти членів Товариства у березні 1910р. вийшов з друку перший в Росії професійний бібліотечний журнал «Библиотекарь».

К.І.Рубинський гаряче підтримував створення

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1909. - Кн.1, прил. - С. 1-35.

² Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1,2, ч. неофиц. - С. 65-96.

журналу як один з авторів його першого номеру. У двох номерах журналу він публікує статтю «Причини неустройства наших академических библиотек»¹, яка глибоко висвітлювала недоліки і добре відомі йому проблеми цих бібліотек.

Створення професійного журналу було першим кроком Товариства бібліотекознавства на шляху до об'єднання російських бібліотек. Вирішити це завдання організаційно міг тільки з'їзд бібліотечних працівників.

Товариство бібліотекознавства приймає рішення про скликання першого з'їзду з бібліотечної справи і починає велику організаційну роботу в цьому зв'язку. Комісія академічних бібліотек, до складу якої входив і Рубинський, збирає матеріали про стан цих бібліотек. За дорученням Товариства Є.Н.Добржинський (Політехнічний інститут, СПб) відряджується в Харків, де разом з Рубинським працює над проектом «Записки по вопросу о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках». Ця «Записка ...», що містила в собі багато конструктивних пропозицій, була покладена у основу резолюції з'їзду з цього питання.

З'їзд відбувся у С.-Петербурзі з 1 по 7 липня 1911р. На ньому були присутні 346 делегатів і близько 200 запрошених гостей. Україну представляли 29 делегатів (в т.ч. Харків - 7, з яких 2 - Харківський університет: бібліотекар

¹ Библиотекарь. - 1910. - Т.1, вып. 2. - С. 13-22; вып. 3-4. - С.8-16.

К.І.Рубинський і його помічник Д.П.Міллер). Попри прогнози скептиків, які предрікали його провал, на нього прибули бібліотекарі з найвідділеніших губерній.

З'їзд відкрив Голова Товариства бібліотекознавства граф І.І.Толстой. Після офіційних привітань він надав слово бібліотекарю Харківського університету Костянтину Івановичу Рубинському для доповіді «Положение библиотечного дела в России и других государствах»¹. Доповідь - розгорнута, об'єктивна картина становища бібліотек Росії, змальована людиною мужньою і чесною. З боєм говорить він про долю академічних бібліотек, які з заснування свого одержали невірну організацію. На бібліотеку дивились, як на склад книг, який існує для вузького кола осіб, що займаються наукою. Майже 100 літ керівництвом цими бібліотеками займалися люди, не обізнані в питаннях бібліотечної техніки. «Библиотекарь русской академической библиотеки в официальных кругах значился чиновником, и русское общество не допускало и мысли, что этому чиновнику нужно больше знаний, чем другим, которым поручено хранение казенного имущества»². Таке розуміння ролі бібліотекаря приводило до того, що російські академічні бібліотеки набували характеру мертвої нерухомості.

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911. - СПб., 1912г. - Ч.2: Доклады. - С. 1-15.

² Там же. - С. 2.

К.І.Рубинський чітко бачить головну хворобу російських академічних бібліотек - відсутність фахівців. Недосвічений робітник - така ж небезпека для бібліотеки, як поганий педагог для школи. До бібліотечної справи треба готуватися, як і до педагогічної.

Становище бібліотекарів повинно прирівнюватись до становища викладачів, як це існує в країнах Європи. З педагогом бібліотекаря єднає однакова освіта і служіння одній і тій же справі.

Надзвичайно цікаві фрагменти доповіді, що стосуються академічних бібліотек Західної Європи, існуючої там системи бібліотечної освіти, країн, в яких діяльність наукових бібліотек - державне питання.

Доповідач малює тернистий шлях розвитку громадських бібліотек Росії. Наводить приклад Харківської громадської бібліотеки, яка цілих 15 років тулилася у найманих приміщеннях. Її відвідувачам доводилось видиратися по крутій дробині на третій поверх, де на одному стільці сиділо по два чоловіки. Держава не надавала допомоги громадським бібліотекам, своїм швидким зростанням вони зобов'язані тільки пожертвуванням.

Несприятливі умови склалися в містах і для народних бібліотек. Доповідач наводить приклад, який не потребує коментарів. Всі народні бібліотеки Петербурга видають на протязі року 224000 книг, тоді як в столицях Європи від 2 до 5 мільйонів.

Але ще більш злиденні умови існування народної бібліотеки в російському селі, «где вы найдете библиотеку в коридоре волостного

управления или даже в комнате, которая служит арестантской, или не уютно ли вам отправиться за нею в комнату на колокольне... 25% библиотек с 1902г. не могут купить ни одной книги. Водка - неотъемлемый атрибут русской деревни, книга и чтение до сих пор представляют необычное явление в ней»¹. Аналізуючи анкети Товариства, що були розіслані у зв'язку з підготовкою з'їзду, Рубинський на конкретних прикладах показує, що народ цікавиться бібліотеками. Наводить приклади, коли у маленькій народній бібліотеці, яка налічує всього 300 книжок, кожна книга була на протязі року у восьми читачів, а навколо бібліотеки групуються від 100 до 500 чоловік. Бібліотекознавець стверджує: народним бібліотекам потрібна відповідна організація, знаючі і досвідчені працівники, постійне піклування про бібліотеки.

Таким чином, у доповіді К.І.Рубинського, що за змістом своїм була постановочною і відкривала I Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи, чітко окреслено два головних напрями:

1) бібліотечна справа повинна стати турботою держави;

2) бібліотечна справа - професія.

Дискусії за доповіддю на загальному зібранні з'їзду не передбачалось. Вона була перенесена і відбулась на засіданнях секцій.

На засіданні секції академічних бібліотек Костянтин Іванович Рубинський обирається товарищем голови, яким був бібліотекар

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу... - С. 10.

Московського університету А.І.Калішевський. Перше засідання було присвячене обговоренню головного документу «Записки по вопросам о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках», проект якої був підготовлений К.І.Рубинським і Є.Н.Добржинським. Багаточасову дискусію викликав параграф «Записки...», який передбачав: «Для теоретического и практического изучения библиотечного дела учреждаются при двух университетах империи (С.-Петербург и Харьков), кафедры библиотековедения и библиографии»¹. Рубинський уточнює, що ці кафедри будуть існувати, головним чином для осіб, що спеціально готуються займатися бібліотечною справою і вже одержали вищу освіту. Його підтримують А.І.Калішевський (Московський університет), М.С.Сафронєєв (Київський політехнічний інститут), О.Р.Войніч-Сяноженцький (Військово-медична академія) та інші. Але значна частина присутніх вважає за доцільне організацію при деяких учбових закладах курсів бібліотекознавства. Після тривалої дискусії положення про заснування кафедр більшістю голосів було відхилено. Приймається рішення про організацію вищих курсів для підготовки бібліотекарів та їх помічників. Рубинський наполягає на необхідності вивчення освітнього цензу для вступаючих на курси та відкритті доступу на курси особам із середньою освітою, бо досвідчені фахівці потребуються також і в громадських бібліотеках. Розглядаються питання

¹ Там же. - С. 78.

про правовий статус бібліотекарів, їх утримання, про конкурсне заміщення штатних працівників. З'їзд офіційно визнає право допущення до всіх бібліотечних посад осіб обоєго полу.

Той факт, що з'їзд не підтримав положення «Записки...» щодо університетської підготовки бібліотекарів, свідчить про те, що К.І.Рубинський і інші передові бібліотекознавці Росії випередили свій час, передбачаючи в цьому майбутнє бібліотечної освіти. Вважаю, що подальша історія цієї освіти підтверджує їх правоту.

На засіданні секції академічних бібліотек К.І.Рубинський виступив ще з однією доповіддю «Библиотечные комиссии в академических библиотеках», яка стосувалась актуальних проблем керівництва цими бібліотеками. Доповідь висвітлювала історію і причини виникнення бібліотечних комісій в університетах Росії, зокрема, в Харківському університеті, а також узагальнювала досвід європейських бібліотек, добре відомий доповідачу.

«...Широкая компетенция комиссий сложилась вследствие неблагоприятных условий, в которых находились наши академические библиотеки в течение своего существования, история которого может быть названа сплошным скорбным листом»¹. Передача бібліотек російських університетів у відання бібліотечних комісій і надання їм необмежених повноважень, з погляду Рубинського, «явилося скорее паллиативом, а не

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу ... - С. 84.

действительным лекарством против той болезни, тревожные симптомы которой приводили в смущение университеты, так как состоянием библиотеки тормозилось и развитие науки, и преподавание»¹. Створюючи комісії, Ради університетів не враховували того, що бібліотечна справа потребує певних знань і виконувати її повинні бібліотечні працівники. Рубинський не проти бібліотечних комісій, він бачить їх переваги, але він - за обмеження їх повноважень. Доповідь набула одностайної підтримки учасниками з'їзду. В спеціальній резолюції було визнано, що гарантією правильного і успішного розвитку академічних бібліотек є самостійність бібліотечного персоналу, чітко окреслено функції бібліотечних комісій.

Одночасно в своїй доповіді К.І.Рубинський ставить питання про створення при Міністерстві народної освіти спеціального управління бібліотеками: «Нужны серьезные меры, которые не должны носить местного характера, не должны исходить от отдельных учреждений, но должны быть мерами, принимаемыми государством для всех библиотек, подобно тем мерам, которые принимаются у нас по отношению ко всем школам»².

¹ Там же. - С. 85.

² Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу ... - С. 91.

Однак, ця пропозиція бібліотекознавця була відхилена більшістю делегатів з непереконливою аргументацією про те, що в таке управління прийдуть некомпетентні в бібліотечній справі люди, які будуть гальмувати роботу бібліотек.

Подальша історія підтвердила слушність думок К.І.Рубинського із цього приводу.

Окремою резолюцією з'їзд підтримав пропозицію К.І.Рубинського про укладання з'єднаними зусиллями академічних бібліотек каталога російських бібліографічних покажчиків, поклавши у його основу картковий каталог цих видань, запропонований помічником бібліотекаря Московського Публічного і Румянцевського музеїв Я.Г.Квасковим.

1 Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи залишився єдиним в історії вітчизняного бібліотекознавства. З'їзд мав виняткове значення. Найбільш важливим його результатом, якому судилося бути занесеним в скрижалі вітчизняного бібліотекознавства, було визнання бібліотечної справи самостійною спеціальністю, а професії бібліотекаря - особливою, «вченою».

В успіху з'їзду безумовна заслуга і українського бібліотекознавця К.І.Рубинського.

Невдовзі після з'їзду була розпочата підготовка бібліотекарів на вищих бібліотечних курсах університету Шанявського у Москві, на короткотермінових курсах земств, на чисельних курсах по позашкільній освіті.

У 1912 році були видані «Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу», які стали цінним внеском у вітчизняну бібліотекознавчу

літературу, енциклопедією бібліотечної справи, необхідним керівництвом у різних її галузях.

«Труди...» розширюють наше уявлення про особистість К.І.Рубинського, діапазон його професійних інтересів, глибоке знання стану вітчизняного та зарубіжного бібліотекознавства, високий авторитет серед бібліотечної громадськості. Він приймає активну участь у підготовці з'їзду, його документів, вносить на розгляд з'їзду дві доповіді, одна з яких була постановчою, практично відкриваючою з'їзд, надавши імпульсу його роботі. В матеріалах з'їзду ми знаходимо його 14 пропозицій з актуальних теоретичних і практичних питань бібліотекознавства. Вражає далекосяжність поглядів вченого на місце бібліотеки у суспільстві, роль бібліотекаря, бібліотечну освіту. Подальша історія розвитку бібліотекознавства підтвердила їх правильність. З часом вони були втілені в життя.

З дня з'їзду минуло майже століття. Відгукотіли революції і війни, змінювались суспільні формації. Бібліотечна наука, у підвалини якої вніс знання, досвід і любов свою К.І.Рубинський, піднялась на високий рівень. Зараз ідеї, окремі положення його доповідей на І Всеросійському з'їзді сприймаються поза часом, як виголошені сьогодні. Вони спонукають замислитись над сучасним станом бібліотек як фактора загально людської та національної культури, станом, який не може не турбувати нас, професіоналів, і не повинен бути байдужим для нової незалежної держави.

С.М.Куделко
канд. іст. наук,
доц. ХДУ

К.І.Рубинський - історик

Костянтин Іванович Рубинський (1860-1930рр.), автор багатьох бібліотекознавчих робіт, на жаль, навіть спеціалістам невідомий як історик. Між тим за освітою (він навчався в Ніжинському історико-філологічному інституті, а завершував освіту на історико-філологічному факультеті Харківського університету) і за темою своєї кандидатської роботи («Княжение Ярослава в Новгороде и его значение в Новгородской истории»), за своєю педагогічною діяльністю, а також за своїми подальшими бібліотекознавчими науковими публікаціями він належить саме історичній науці.

Слід відзначити, що освіта, яку одержав Рубинський в галузі історії, була досить фундаментальною. Видатний історик і соціолог академік М.М.Ковалевський, який навчався в Харківському університеті в 70-роки XIX ст., так оцінював значення для себе найстарішого в Україні університету: «... ему я обязан, если говорить о специальной подготовке..., прежде всего и главным образом, моим общим развитием. Он вызвал во мне известные запросы, породил определенные научные воззрения, дал направление моей не только теоретической, но и практической деятельности, оказал на меня не только образовательное, но и

воспитательное влияние».¹ Немає особливої потреби перелічувати тут всі прізвища відомих істориків, які одержали освіту в стінах Харківського університету, та не зайвим буде нагадати, що і Ніжинський ліцей (згодом інститут) дав таких визначних діячів у галузі, що нас цікавить, як історик філософії і права, почесний член Петербурзької Академії наук П.Г.Редкін, етнограф К.М.Сементовський, славіст академік М.С.Державін та ін.

У період навчання К.І.Рубинського на історико-філологічному факультеті (ректором Харківського університету був вихованець Ніжинської гімназії заслужений професор Г.М.Цехановецький, деканом - теж «ніжинчанин» проф. В.К.Надлер) тут працювали відомі вчені: Д.І.Багалій, В.П.Бузескул, М.С.Дрінов, О.О.Потебня, М.Ф.Сумцов та інші. Досить послатись на той факт, що всі перелічені в цьому ряду особи згодом стали академіками. З академіком Д.І.Багалієм Костянтин Іванович зберіг до кінця свого життя добрі стосунки.

Пануючим напрямком у вітчизняній історичній науці того часу був позитивізм. До нього належала більшість викладачів факультету. Позитивізм зі своєю увагою до факту (культ факту), суворим описом наслідків безпосередніх спостережень вбачався тією теорією, яка дає адекватні відповіді на питання сучасного і минулого. Сформувавшись як історик в межах позитивістської

¹ Ковалевский М.М. Моя жизнь // История и историки: Историогр.ежегодник, 1973. - М., 1975. - С. 287.

методології, К.І.Рубинський залишався її прихильником на все життя.

Після закінчення університету К.І.Рубинський почав працювати вчителем історії і географії у Харківській жіночій гімназії «Філіпс» (згодом жіноча гімназія Н.Я.Грегорцевич). Через деякий час його переведено в Пензу, де він теж працює вчителем історії і географії в реальному училищі і 1-й Пензенській гімназії. В цей період розкрився талант К.І.Рубинського - педагога.

У 1893р. починається новий період у житті К.І.Рубинського. Він повертається у Харків, на цей раз - назавжди, і пов'язує всю свою подальшу діяльність з фундаментальною бібліотекою Харківського університету. Спочатку він працював помічником бібліотекаря Я.О.Балясного, а з 1900р. обійняв посаду бібліотекаря. Я.О.Балясний - юрист, кандидат наук, людина надзвичайно освічена, що віддала бібліотеці університету більш 40 років, мав великий вплив на формування молодого Рубинського як бібліотекознавця. Він був за своїми інтересами і родинними зв'язками тісно пов'язаний з історичною наукою. Родич професора історії права Харківського університету Д.І.Каченовського (племінника відомого російського історика академіка М.Т.Каченовського), Балясний був активним учасником «п'ятниць» Д.І.Каченовського, на яких збиралась «ліва» університетська професура і студенти.

Повернувшись до університету наприкінці XIX століття Рубинський потрапляє в атмосферу піднесення, пов'язаного з підготовкою до 100-літнього ювілею університету. Йде велика робота зі створення історії університету, яку очолив відомий

історик проф. Д.І.Багалій. На цей час вже видано його дослідження «Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.1. (1802-1815гг.)». Завершується підготовка до видання другого тому цієї фундаментальної роботи, яка включає в себе документи періоду 1815-1835рр. Колектив провідних істориків у складі проф. Д.І.Багалія, М.Ф.Сумцова, В.П.Бузескула працює над «Кратким очерком истории Харьковского университета за первые сто лет его существования(1805-1905гг.)». Під редакцією проф. Д.І.Багалія та І.П.Осипова готується до друку в серії ювілейних видань збірник «Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805-1905гг.)», куди увійшли нариси з історії наукових товариств, що існували на той час при університеті і загальноуніверситетських навчально-допоміжних установ. Другим рисом у цьому збірнику, після рису про університетську церкву, що символізує визнання високих духовних завдань цих закладів, був найбільший за обсягом і єдиний ілюстрований рисунок К.І.Рубинського, присвячений історії фундаментальної бібліотеки. У 1907р. цей рисунок «Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования, (1805-1905гг.)» було видано окремим виданням.¹ Історик і бібліотекознавцю К.І.Рубинському зобов'язаний університет створенням першої історії університетської книгозбірні. Тільки завдяки цій праці в її історію увійшли статистичні дані про формування унікального фонду бібліотеки, його

¹ Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования (1805-1905гг.). - Х., 1907.

джерел, кількість читачів, десятки прізвищ та цінних відомостей про бібліотекарів і скромних її служителів, навіть фотографії співробітників бібліотеки тих часів та окремих її інтер'єрів.

У своїй роботі К.І.Рубинський подає першу періодизацію історії бібліотеки Харківського університету, виділяючи в ній три етапи, кожний з яких пов'язаний зі зміною університетських статутів.

У 1909р. К.І.Рубинський виступає в Харківському університеті з публічною лекцією «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекосведения»¹. Лекція становить собою стислий, але, разом з тим, інформаційно насичений виклад історії бібліотек і бібліотечної справи зі стародавніх часів. Автор розглядає історію виникнення бібліотек Олександрії, стародавнього Риму, Флоренції, бібліотек епохи Відродження. Він показує, що в тих місцях Європи, де склалися великі бібліотеки, створювались університети (Марбурзький, Оксфордський, Базельський - XV століття, університетські бібліотеки Німеччини - XVII ст., а також національні бібліотеки Франції періоду Великої Французької революції). К.І.Рубинський простежує історію вітчизняних бібліотек від російських царів і монастирів до бібліотеки Академії наук і бібліотеки Московського університету, на яких позначився як спадок візантійсько-слав'янської культури, так і інші важливі зовнішні умови, що обумовлювали скутість культурного розвитку держави. Цікаві фрагменти

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1., ч.неофиц. - С. 65-

доповіді, що розповідають про сучасний для Рубинського стан бібліотечної справи Бельгії, Австрії, Швейцарії, Німеччини, знайомий йому внаслідок особистого відвідування бібліотек, яке він здійснив 1904-1905рр. Зі станом бібліотечної справи у Франції Рубинського знайомив Альберт Мер, автор відомої праці з бібліотекознавства «Manuel du bibliothecaire», бібліотекар одного із відділів Сорбонської бібліотеки. Рубинський, посилаючись на праці відомих бібліотекознавців Мера, Грезеля, Еберта, Форстеманна, Цоллера, виявляє глибоке знання спеціальної іноземної літератури.

До історико-бібліотекознавчих робіт Рубинського необхідно віднести і його доповідь «Значение Д.И.Багалея в истории библиотечного дела»¹, виголошену ним на вшануванні Д.І.Багалія в зв'язку з 30-літтям його науково-педагогічної діяльності. Рубинський додає нові штрихи до портрету визначного українського історика, вказуючи на те, що його просвітницька діяльність обумовлювалась нагальними потребами суспільства.

Для історика бібліотечної справи, безумовно, цінні фрагменти доповіді, пов'язані з долею першої в Харкові публичної бібліотеки, а також з історією Харківської громадської бібліотеки, на сторінках якої записано ім'я Дмитра Івановича, зусиллям якого бібліотека зобов'язана не тільки своїми успіхами, але й новою спорудою, збудованою за зразком Страсбурзької бібліотеки.

¹ Значение Д.И.Багалея в истории библиотечного дела. - Х., [1911]. - 7 с.

З Д.І.Багалієм тісно пов'язаний початок нової епохи в житті університетської бібліотеки. Саме в той період, коли ректором університету був Д.І.Багалій, бібліотека досягає найбільших успіхів і стає однією з провідних університетських бібліотек, а К.І.Рубинський, якого Д.І.Багалій високо цінував і завжди підтримував, дістає можливість реалізувати багато своїх задумів.

В архіві дочки К.І.Рубинського зберігається підписаний ректором Харківського університету Д.І.Багалієм білет, згідно з яким К.І.Рубинський направляється в С.-Петербург для участі у Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911р.).

В аспекті, який нас цікавить, значне місце посідає доповідь К.І.Рубинського «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас»¹, яку зробив він на засіданні бібліотечної комісії університету 19 березня 1906р. після повернення з-за кордону, де вивчав досвід найбільших європейських бібліотек. Доповідь становить собою історико-культурологічний екскурс, що не втратив свого значення до сьогоднішнього дня. На підставі зробленого ним аналізу західноєвропейського та вітчизняного досвіду, автор, стверджуючи необхідність спеціальної бібліотечної підготовки, переконливо обґрунтовує тезу про те, що для бібліотекаря академічної бібліотеки необхідне знання іноземних мов (сам Костянтин Іванович володів 9 мовами), а також фундаментальна підготовка в галузі історії. Особливо в таких її розділах, як всесвітня історія і

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1907. - Кн. 3-4, ч.неофиц. - С. 13-34.

спеціальні історичні дисципліни (дипломатика, палеографія, архівознавство тощо). Значний інтерес для істориків бібліотечної освіти становлять докладні відомості про стан бібліотечної освіти в країнах Європи, вимоги до фахового і загальноосвітнього рівня бібліотекаря, які на той час були дуже високими.

У статтях, доповідях К.І.Рубинського історичні сюжети органічно вплетені в бібліотекознавчий матеріал, пронизуючи всю його творчість. Краснзнавчий характер його робіт безумовний. Відображення діяльності громадських, народних бібліотек, громадських товариств, окремих діячів (В.Н.Каразіна, Д.І.Багалія, великої кількості вчених університету, що вболівали за свою бібліотеку і надавали їй допомогу, галереї бібліотекарів університетської бібліотеки) є суттєвим доповненням у літопис Слобожанщини, історико-культурне життя України.

Костянтину Івановичу була зрозуміла думка М.Г.Чернишевського про те, що: «Лучшая обработка истории послужит дальнейшему усовершенствованию теории, и так далее, до бесконечности будет продолжаться это взаимодействие на обоюдную пользу истории и теории, пока люди будут изучать факты и делать из них выводы ... Без истории предмета нет теории предмета, потому что нет понятия о предмете, его значении и границах»¹. У формування понятійного апарату бібліотекознавства історик К.І.Рубинський також зробив свій внесок.

¹ Чернышевский Н.Г. Избранные философские произведения. -М., 1950. - Т.2. - С. 265.

Прийшов час дати гідну оцінку вкладу Костянтина Івановича Рубинського не тільки в історію бібліотечної справи, але і в історію Слобідської України, бо він вписав яскраві сторінки в літопис найстарішого вітчизняного університету.

К.І.Рубинський прожив велике, насичене подіями життя. Народившись ще при кріпосному праві, він був свідком трьох російських революцій, І світової війни, найвизначніших соціально-економічних, політичних і культурних перетворень на батьківщині і в усьому світі. Сама історія, прискорюючи свій біг, владно втручалася і змінювала долі сотен мільйонів людей. В цих умовах К.І.Рубинський зберіг вірність громадському обов'язку, служив своїй справі сумлінно і чесно.

У 1920 році в Україні було ліквідовано університети, але бібліотека колишнього університету збереглася як самостійна і коли, менш ніж через три роки після смерті Костянтина Івановича, Харківський університет було відновлено (1933р.), своє місце в ньому посіло одне з кращих книгосховищ України.

В цій доленосній для Харківського університету події велика, можна сказати, історична заслуга Рубинського, діяльність якого ми зобов'язані гідно оцінити. «По заслугам и честь», - сказав М.В.Гоголь¹, який теж, як і Рубинський, одержав освіту в Ніжинській гімназії. До речі, також, як Костянтин Іванович, Микола Васильович Гоголь був істориком і в своїй педагогічній

¹ Гоголь Н.В. Полн. собр. соч. - М., 1951. - Т.4. - С. 88.

діяльності, і за своїми інтересами і, врешті, за історизмом всієї своєї творчості.

Ми маємо всі підстави розглядати Костянтина Івановича Рубинського як історика - професіонала, одного із засновників історичного бібліотекознавства в Україні і Росії.

А.В.Євтушенко,
зав.відділом рідкісної книги ІЦНБ

У доповіді з використанням відомих праць (Є.К.Редіна, Г.С.Чирікова, В.Є.Данилевича) висвітлюється історія класів мистецтв та кабінетів при них як учбової бази художнього виховання в Харківському університеті перших років його існування.

Згодом спадкоємцем «зібрань предметів» цих кабінетів, літератури з мистецтва, що зберігалась в них, став Музей красних мистецтв і старожитностей. Автор простежує історію бібліотеки цього Музею як гіпотетичного джерела формування фонду літератури з мистецтва фундаментальної бібліотеки університету, висловлюючи з цього приводу ряд цікавих припущень, що потребують подальшого вивчення.

В.М.Грамма
канд. біол. наук,
доц. Харківської академії культури

Життя,
віддане Центральній науковій бібліотеці ХДУ
(до 70-річчя М.Г.Швалба)

Визнання повертається до К.І.Рубинського, видатного бібліотекознавця майже через 70 років після його смерті. Один із тих, хто сприяв цьому був видатний бібліограф, наш колега, перший лауреат премії імені К.І.Рубинського, головний бібліограф ЦНБ Харківського університету Михайло Григорович Швалб, який, на жаль, не дожив до цих урочистих хвилин. Я не обмовився «видатний бібліограф», бо М.Г.Швалб є автором 150 бібліографічних праць, які увійшли до золотого фонду українського бібліографічного репертуару.

Хочу нагадати також, що М.Г.Швалб у грудні 1973 року разом з Вірою Карапетівною Мазманьянц вперше доповіли співробітникам бібліотеки про життя й діяльність К.І.Рубинського, і перед нами відкрилися невідомі сторінки діяльності фундаментальної бібліотеки імператорського Харківського університету.

Отже, доповідь моя буде про Михайла Григоровича Швалба, з яким нам пощастило довгий час працювати разом, складати бібліографічні праці. Дане повідомлення базується на основі наших спільних статей, створених з моїми колегами Валентиною Денисівною Прокоповою, Ніною Михайлівною Березюк, Світлоною Борисівною

Глибицькою, статей, які присвячені пам'яті М.Г.Швалба. Не буду повторюватися, але зупинюсь на окремих напрямках наукової діяльності М.Г.Швалба в плані загальної концепції значення бібліографії в розвитку науки, а також поділюся особистими враженнями.

Будучи студентом біологічного факультету, багато похвального чув від співробітників факультету про Михайла Григоровича. Пізніше, як майбутній дослідник, після закінчення університету ходив слухати його лекції, які він проводив в інституті біології ХДУ. Це був черговий своєрідний «лікбез» - ліквідація бібліографічної безграмотності. Михайла Григоровича приходили слухати і почесні академіки, і професори, аспіранти і студенти-старшокурсники, співробітники БІНу. М.Г.Швалб розповідав про правила бібліографічного опису документів, про методи бібліографічного пошуку, про ті елементарні, здавалося би, речі, без яких будь-яка наукова робота приречена на невдачу.

Михайло Григорович був також моїм особистим навчителем з бібліографії. (Доречі скажу, він був вчителем не тільки моїм, а й багатьох тут присутніх). Ми познайомилися 1973 року. У ті роки університетське керівництво закрило кафедру ентомології - під приводом укрупнення кафедр (за зразком колгоспів та радгоспів). Завідувача кафедрою професора Сергія Івановича Медведєва, людину зі світовим ім'ям, відправили на пенсію, а мені - його старшому лаборантові - напередодні захисту кандидатської дисертації запропонували працювати в інформаційно-бібліографічному відділі ЦНБ. Там я став займатися бібліографічним інформуванням, але значно більше уваги приділяв

складанню бібліографічних покажчиків. У свій час С.І.Медведев попрохав мене зібрати праці свого навчителя і соратника професора Володимировича Станчинського. Станчинський вперше у світі обґрунтував нову науку - біоценологію, яка є теоретичною базою екології та охорони природи. У 1933 році він був арештований і звинувачений як «ворог народу», а 1942 року загинув у сталінських концтаборах.

З проханням С.І.Медведева я звернувся до М.Г.Швалба, він охоче взявся за складання бібліографічного покажчика, присвяченого В.В.Станчинському, а я, як його підмайстер, розпочав освоювати ази бібліографічної справи.

Я завжди підкреслюю своїм студентам, що професія бібліотекаря одна з найкращих, найблагородніших, а за кордоном - найпочесніша, бо пов'язана із збереженням наших духовних скарбів. І якщо ця професія гідно не оцінюється, то тільки тому, що наше суспільство ще не визріло.

Видатний вчений Микола Іванович Вавілов, очолюючи Всесоюзний інститут рослинництва, наукову бібліотеку прирівнював до його наукових відділів інституту. Виступаючи в 1939 році перед аспірантами, він говорив: «Головним мозком нашим ми вважаємо бібліотеку, її відділ бібліографії. Цей відділ поставлено на таку висоту, що кожен з вас за короткий час може взяти звідти найцінніше, що вас цікавить. Це величезна база, яка піднімає всіх нас на більш високий щабель ...».

Що до бібліографа М.Г.Швалба, то в його діяльності поєднувалися принаймі дві організаційні засади: і педагог, і науковець. І нелегко визначити, що ж переважало в ньому. Михайло Григорович був

«ходячою енциклопедією». До нього приходили навчатися і маститі професори, і початкуючі наукові співробітники, і він нікому не відмовляв. М.Г.Швалб знав потреби і запити викладачів, студентів, науковців і постійно займався пошуком оптимальних шляхів книги до читача удосконаленням довідково-бібліографічного апарату. Я хочу засвідчити, що каталоги університетської бібліотеки, на мій погляд, найкращі серед вузівських бібліотек м.Харкова. Наприклад, в каталозі періодичних видань зафіксовані видання, що продовжуються, типу «Наукові записки» чи «Труди», окремих том яких має свою назву і які важко віднайти в інших вузівських бібліотеках.

М.Г.Швалб започаткував створення Музею праць вчених ХДУ. Його необхідно і надалі поповнювати, підтримуючи безпосередньо контакт з самими вченими університету, бо цей Музей є основою для створення потенційних біобібліографічних показників.

Михайло Григорович, залишаючись патріотом бібліотеки, продовжував у душі бути співробітником біологічного факультету, де він розпочинав свою наукову діяльність. Він переживав за продовження тих наукових напрямів на факультеті, які були започатковані у свій час, до розгулу лисенківського терору в біології, професорами О.В.Нагорним, Е.Ю.Уманським, І.М.Поляковим на кафедрах фізіології людини і тварини, генетики, зоології безхребетних.

Михайло Григорович не просто переживав за біологічний факультет, він активно допомагав розвитку наукових напрямів на кафедрі фізіології

людини і тварин, на кафедрі генетики, зокрема, таким науковим дослідженням як геронтологія людини, явище гетерозису. Він, наче лоцман, допомагав вести каравели в інформаційному морі нових наукових ідей. І в цьому широкому контексті поєднання бібліографії і науки слід розглядати практичну і наукову діяльність М.Г.Швалба.

Надзвичайно цікавою виявилася доля біобібліографічного покажчика, присвяченого В.В.Станчинському. 1976 року рукопис цього покажчика з передмовою професорів І.Б.Волчанецького і С.І.Медведева був завершений, але й з чергового плану був викреслений. Та й не дивно, бо реабілітовані професори В.В.Станчинський та С.І.Медведев у свій час були запламувані як вороги радянської влади. Тільки пізніше, через 15 років, уже після розвалу тоталітарного режиму, цей покажчик побачив світ у повному обсязі. Тоді ми звернулися до однієї із учениць В.В.Станчинського - академіка АН Туркменської РСР, Героя Соціалістичної Праці, кавалера ордена Леніна Ніни Трохимівни Нечаєвої. Завдяки її авторитету вдалося видрукувати частину нашого покажчика в журнальному варіанті на сторінках «Бюллетеня Московского общества испытателей природы. Отдел биологический (1977. - Т. 82, № 6. - С. 113-117.).» Ця публікація привернула увагу багатьох зарубіжних дослідників, зокрема, американського історика із Арізони - Дугласа Уінтера (Вайнера). Зацікавившись наведеними працями, вчений приїхав до Радянського Союзу, зібрав додатковий матеріал у державних музеях та сімейних архівах екологів і на основі зібраних даних захистив докторську

дисертацію про охорону природи в СРСР, опублікувавши її у вигляді солідної монографії. Пізніше цю книгу було перекладено на російську мову і перевидано в 1991 році у видавництві «Прогресс» під назвою: «Экология в Советской России. Архипелаг свободы: заповедники и охрана природы». Завдяки цій роботі було відновлено світовий пріоритет нашого співвітчизника професора В.В.Станчинського як фундатора нової науки - біоценології.

В останні роки ми разом зі М.Г.Швалбом розпочали розробку одного із фундаментальних напрямів галузевої бібліографії - методикку бібліографування біологічної і сільськогосподарської літератури. На цій основі в бібліотеці за участю М.Г.Швалба було створено понад 30 біобібліографічних покажчиків. Останній покажчик - «Биобиблиографический словарь ученых Харьковского университета. Т.1: Ректоры».

Михайло Григорович мріяв заповнити прогалини бібліографічного забезпечення низки наукових шкіл (ботанічної, зоологічної, генетичної), які існували в університеті. Займаючись складанням «Биобиблиографического словаря ученых Харьковского университета», він запропонував професорам Харківського інституту культури підняти питання про необхідність складання репертуару друкованої продукції в Харкові шляхом продовження покажчика Чирікова для заповнення лакуни з 1880 по 1923 рік. Хай це залишиться заповітом М.Г.Швалба майбутнім бібліографам м.Харкова.

Життя та діяльність М.Г.Швалба, безперечно, увійде в історію українського бібліографознавства і має зайняти в ньому гідне місце.

Виступ О.Ю.Рубинського

Вже багато років я займаюсь відновленням історії роду Рубинських, маючи дуже обмежені відомості про більшість його представників.

Мій прадід поручик Михайло Іванович Рубинський (1854р. народження) був старшим сином у багатодітній сім'ї Івана Демидовича Рубинського, підполковника 121 Пензенського артилерійського полку. А от про молодшого брата мого прадіда Костянтина Івановича Рубинського я майже нічого не знав. Випадково дізнавшись, що в Центральній науковій бібліотеці Харківського університету займаються дослідженнями, пов'язаними з діяльністю виховання університету, бібліотекаря К.І.Рубинського, я натрапив на слід свого другого прадіда. Відомості, які я отримав в бібліотеці, повернули мені і моїм дітям майже невідоме нам ім'я талановитого нашого предка.

За це я щиро вдячний керівництву наукової бібліотеки, яка багато робить для вивчення наукової спадщини К.І.Рубинського, його внеску в розвиток бібліотеки. Завдячую Н.М.Березюк, зусиллями якої ім'я К.І.Рубинського повертається у бібліотечну науку, у історію славного Харківського університету.

Бажаю колективу бібліотеки успіхів, натхнення і нових досягнень у вашій благородній справі.

Шановні друзі!

Вважаю, що висловлю загальну думку присутніх, якщо скажу, що науковий рівень доповідей на наших читаннях був достатньо високим. Доповіді розширили наші відомості про внесок К.І.Рубинського в історію вітчизняного бібліотекознавця. Н.М.Березюк вдалося проаналізувати його діяльність по підготовці І Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, його численні пропозиції, високий авторитет як провідного вітчизняного бібліотекознавця. Доцент ХДК В.А.Мільман впевнено довела внесок К.І.Рубинського у становлення бібліотекознавства як науки. Цікавою була доповідь доцента ХДУ С.М.Куделка, що вперше проаналізував історико-бібліотекознавчий аспект праць вченого-історика. Спогади доцента, кандидата біологічних наук В.М.Граммі повернули нас до років співпраці з нашим колегою, талановитим бібліографом і чудовою людиною Михайлом Григоровичем Швалбом, 70- ліття якого нещодавно ми відзначали. Дозвольте подякувати доповідачам за їх працю.

Дозвольте також привітати нових лауреатів премій імені К.І.Рубинського: завідуючу довідково-бібліографічним відділом ЦНБ Валентину Денисівну Прокопову і кандидата історичних наук, доцента ХДУ Сергія Михайловича Куделка і побажати їм здоров'я, нових творчих успіхів у роботі.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
310077, м.Харків-77, пл. Свободи, 4

ВИТЯГ

з протоколу N 2 від 28 лютого 1997 року засідання
Ради університету.

СЛУХАЛИ: Про висунення кандидатур
ПРОКОПОВОЇ Валентини Денісівни та КУДЕЛКА
Сергія Михайловича щодо звання лауреатів премії
ім. К.І.Рубинського.

УХВАЛИЛИ: Затвердити ПРОКОПОВУ
Валентину Денісівну та КУДЕЛКА Сергія
Михайловича лауреатами премії ім. К.І.Рубинського
з видачею грошової премії.

Голова ради
В.А.Свіч

Учений секретар
Н.Г.Міронова

ПРОГРАМА ЧИТАНЬ

28 березня 1997р.

Початок о 10-00

ЦНБ ХДУ

читальний зал N 6

Відкриття читань.

Директор ЦНБ Е.В.Балла.

Вступне слово.

Доцент С.І.Посохов (ХДУ).

1. Внесок К.І.Рубинського у вітчизняне бібліотекознавство.

Доцент В.О.Мільман (ХДІК).

2. К.І.Рубинський і Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи.

Головний бібліограф ЦНБ Н.М.Березюк.

3. К.І.Рубинський - історик.

Доцент С.М.Куделко (ХДУ).

4. З історії формування фонду видань з мистецтва бібліотеки Харківського університету.

Зав. відділом ЦНБ А.В.Євтушенко.

5. Життя, віддане Центральній науковій бібліотеці (до 70-річчя М.Г.Швалба).

Доцент В.М.Грамма (ХДІК).

Виступ О.Ю.Рубинського, заслуженого артиста
України.

Заключне слово директора ЦНБ Е.В.Балли.

Вручення дипломів лауреатів премії ім.
К.І.Рубинського 1997 року.

Виставки (читальний зал N 6):

«Центральна наукова бібліотека Харківського
університету - найстаріша українська книгозбірня».

«М.Г.Швалб (до 70-річчя з дня народження)».

ЗМІСТ

Відкриття читань директором ЦНБ Е.В.БАЛЛА....	3
Вступне слово доцента ХДУ С.І.ПОСОХОВА.....	4
МІЛЬМАН В.О. Внесок К.І.Рубинського у вітчизняне бібліотекознавство.....	6
БЕРЕЗЮК Н.М. К.І.Рубинський і Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи.....	15
КУДЕЛКО С.М. К.І.Рубинський - історик.....	27
ЄВТУШЕНКО А.В. З історії формування фонду видань з мистецтва бібліотеки Харківського університету.....	36
ГРАММА В.М. Життя, віддане Центральній науковій бібліотеці (до 70-річчя М.Г.ШВАЛБА)....	37
Виступ О.Ю.РУБИНСЬКОГО.....	43
Заключне слово директора ЦНБ Е.В.БАЛЛА.....	44
ВИТЯГ з протоколу N 2 від 28 лютого 1997 року засідання Ради університету.....	45
Програма Других читань пам'яті К.І.РУБИНСЬКОГО.....	46

Другі читання пам'яті Костянтина Івановича
Рубинського / ЦНБ ХДУ; Укладач: Н.М.Березюк;
Відп. ред.: С.Б.Глибицька. - Х., 1999. - 48 с.

Підписано до друку 11.05.99 р. Зам. 223
Тираж – 100 прим Умов. друк. арк. 2.8. Формат 60x84¹/₁₆.

ТОВ "Знання", 310051, м. Харків, вул. Артема, 32